

MILSTOLPEN

Österåkers hembygdsförening
Nr 2 år 2013, årgång 32

Foto: Sören Hjalmarsson

I detta nr.:

- **Höror på ägg • Nykvarn • Dödsskjutning på Stora Stafva**
- **Gruvbrytningen i Österåker**

Höonor på ägg i Österåker

En gång i mitten av 80-talet hade jag ett ärende till en triangelpunkt belägen på toppen av Tråsättraberget. Berget, som är det högsta i området ligger söder om Högsättra. På vägen ned från toppen fick jag syn på något jag aldrig tidigare skådat.

I slutningen låg på en berghäll ett stort stenblock vilande på tre mindre stenar. (Det var alltså luft emellan stenblocket och hällen). Jag tyckte ju att det i och för sig var en märklig naturföreteelse, men inte att den skulle kunna registreras som fornminne. När jag vid ett tillfälle träffade Tage Jansson, siste bonden på Tråsättra gård, frågade jag om han hade någon kännedom om stenen. Han berättade att den var väl känd av folket på gården och att det hände att man ibland gick upp och tittade på den och förundrade sig över den, alldeles som jag hade gjort. Sen gick det en del år tills jag fick syn på en artikel i tidningen Ledungen, nr 2 år 2009. Artikeln, skriven av Lars-Johnny Studahl, behandlar liknande stenar som går under namnet "höna på ägg" eller "liggande höna". Det sistnämnda ger mest träffar vid sökning på nätet.

Rätt många av hönorna är inregistrerade som fornminnen av Riksantikvarieämbetet. De går då under benämningen "uppallade stenar". Kring en del finns sägner knutna och dessa benämns som offerstenar. En ganska stor andel ligger inom gravfält, och man kan då tänka sig att man först offrade vid stenen och senare även begravde sina döda i närheten. Studahl nämner även att det finns uppgifter från sent 1800-tal om att man pallat upp stenar i slottsparken och på liknande ställen. Detta kan ju naturligtvis även ha skett tidigare med mindre, mer hanterbara stenblock. Blocket i Tråsättra är emellertid så stort att jag inte tror att det gått att lyfta. Måtten är 4,5 x 2,5 m och i den ena änden 2 m högt. Sedan smalnar blocket av till en spets i den andra änden.

Det finns även en annan förklaring till hur hönorna tillkommit och den tycker jag är

mer sannolik när det gäller dessa större block. En gång i tiden låg blocket i Tråsättra vid den dåvarande havsstranden och vågorna spolade bort allt löst material under blocket, utom de tre stenar det vilade på. Genom att hällen lutar något har vatten runnit över hällen och fortsättningsvis hållit den fri från avlagringar. Hönan ligger på c.a 40 m höjd, varför det är ca 7000 år sedan havsytan nådde hit. Flera stora stenblock finns i närheten och ovanför stupar berget brant. På ett ställe nära hönan finns ett klippöverhäng, som ger skydd. Tydligt har man eldat där, eftersom jorden är svart av sot. Eldningen kan ha haft ett samband med offer- eller kulthandlingar i äldre tider. Det kan även vara någon som värmt sig med en brasa i senare tid.

Jag beskriver här kort hur man tar sig till platsen. Från Valsjöbadets parkering går man över bäcken och fortsätter norrut längs en stig över gårdet. Vid skogskanten fortsätter stigen uppför en backe. Det sitter blå snitslar som man följer ända till stenen. Före backkrönet vid en stor tall lämnar man stigen och fortsätter i terrängen c:a 100 m.

Inom kommunen har ytterligare en höna påträffats. Den ligger endast 20 m söder om väg 276 c:a 200 m väster om avfarten till Ljusteröfärjan, och ligger inom ett stort gravfält, benämnt Kulla gravfält, väl synlig, och är c:a 2x2x2 m. Det finns en busshållplats i närheten, Kommer man med bil kan den parkeras där gamla landsvägen ansluter till väg 276, c:a 50 m söder om avfarten till färjan. Man går sedan tillbaka en liten bit längs landsvägen och kliver över stättan till staketet som omger gravfältet, och fortsatt sedan ett hundratall meter till hönan.

Passa samtidigt på att se närmare på gravfältet medstensättningar och mindre kullar. I det sydvästra hörnet finns en större grav med ett stort mittblock.

Sören Hjalmarsson

Ledare

Det kommunala kulturarvet.

I svensk lag är det kommunerna som är ansvariga för att vårda kulturarvet inom sina gränser. De kommuner som plötsligt får ansvar för ett OECD-definerat kulturellt intressant område inser snabbt att detta kostar pengar, både för investeringar och drift, så att besökare kan ta del av den lokala kulturen – och samtidigt täcka åtminstone en del av kostnaderna. Man inser snabbt att man måste samarbeta med hembygdsföreningar, byalag och andra frivilliga. Min gamla hemstad, Karlskrona, fick nästan halva den äldre delen av staden kulturminnesförklarad för ett antal år sedan. Man hade god hjälp av att en stor del också hade militärt musealt intresse, samt att det finns en stor hembygdsförening, Gamla Carlskrona, där jag också är medlem. Det finns också byalag i de gamla stadsdelarna, Björkholmens Byalag heter ett sådant, mina gamla hemtrakter.

Vad har nu detta med Österåker att göra? Vår kommun har sent vaknat till insikt om vad ansvaret för kulturarvet kommer att innebära. Man började i den enkla änden av problemen med att ta hand om ett antal byggnader – Hembygdsföreningen gjorde jobbet – och planerade Ekbacken som hembygdspark. Konstföreningen fick hand om Länsmansgården, Tingshuset rustades upp. Åkers Kanal lämnades åt sitt öde under ganska många år.

Nu börjar verkligheten komma ikapp. Långhundraleden har förklarats vara ett kulturminnesmärke. Planeringen för Stadspark Åkers Kanal har börjat. Kanalbankarna måste räddas från att glida ut i vattnet. Slussanläggningen och dämningen behöver underhåll. Slussvaktens bostad behöver renoveras. Drängstugan vid Tingshuset behöver räddas från att falla ihop – den hör till kulturminnet. Länsmansgården har drabbats av röta. Tunaborgen – ett unikt medeltidsminne av den tidens maktkamper i det tidiga Sverige – har börjat vandaliseras. Det går att hitta flera exempel.

Det behövs en "kulturarvsbudget" för kommunen. Varje års kommunala budget behöver medel för investeringar och drift, där samarbetet med föreningslivet kan hålla driftkostnaderna låga. Investeringar i kulturarvet är i grunden detsamma som att ta ansvar för att det finns kvar, och det är alltså en kommunal uppgift enligt lag. Dessbättre innehåller kommunens budget för 2013 (och senare för 2014) en blygsam början till en sådan budget. Vackert så, men det mesta återstår, i en kommunal ekonomi som omsluter 1000 miljoner per år och går med hyfsat överskott borde det finnas plats för några miljoner vardera till investeringar och drift.

Sven Hugosson

I detta nummer:

Höonor på ägg i Österåker.....	2	Dragonutställning	19
Nykvarn	4	Vem vet mest om Österåker	21
Dödsskjutning på Stora Stafva	11	Redaktionen har ordet.....	22
Tage Ohlsson 95.....	13	ÖHF uppmärksammas	22
Gruvbrytningen i Österåker	14	Njutgåva i serien Kulturstigar	23
De gamla berättar	18		

NYKVARN

en roslagsbygd med månghundraårig verksamhet.

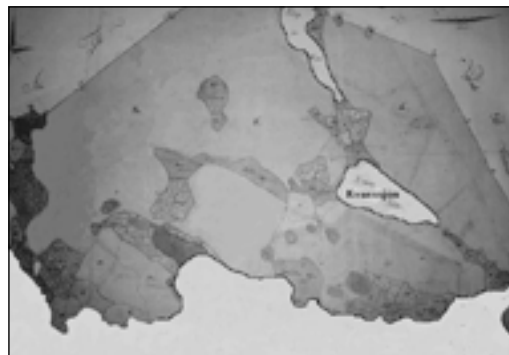
Den 17 januari 2013 hölls ett intressant föredrag vid den s.k. hembygdkvällen i Vita huset. Karl-Johan Sonnegård berättade om Nykvarns historia. Vi har fått tillstånd att här återge hans föredrag. Nykvarn ligger norr om Åkersberga i närheten av Bammarboda intill Furusundsleden. Karl-Johan Sonnegård, som är son till Eric Sonnegård (1898 – 1955), berättar om honom att han, förutom företagsledare, var en mångsysslare. På 1920-talet arbetade han med elektrifieringen av Vaxholms stad och år 1940 övertog han ansvaret att elektrifiera landsbygden i norra Österåkers kommun samt Roslagskulla, vilket han ledde fram till sin död 1955.

Historisk bakgrund

Jordbruket i Österåker har varit huvudnäringen ända fram till mitten av 1900-talet men en industriell verksamhet har förekommit redan under 1600- och 1700-talen. Vind- och vattenkraft nyttjades för att driva smedjor, kvarnar och sågar. Detta som ett komplement till jordbruket. De dåliga vägarna gjorde att man till stor del nyttjade sjötransporter efter Roslagskusten. På en karta från 1560-talet finns angivet inseglingslederna till Stockholm – från Dalarö i söder till Furusund i norr. För den norra farleden finns ett fåtal ortsnamn an-

givna - Östanå, Galbo, Vaxholm. Dessa orter var uppenbarligen viktiga för segelfartygen.

Galbo (senare benämnd Galboda) var uppenbarligen av betydelse för sjöfarten. Det sannolika var att här bunkrade man färskvatten från en vattenkälla vid strandens närhet i skydd av utanför liggande ö. Denna färskvattenbrunn nyttjades av fartygen ända fram till början av 1900-talet. Brunnen finns fortfarande kvar. Nykvarnstorp anges som en egen fastighet som omfattar dalgången mellan Kvarnsjön och Saltsjön.

I funnen personakt framgår att en Sven Ersson var född 1662 i Österåker och död 1748 i Nykvarn. Sonen Eric Svensson (bonde i Gallboda) föddes 1699 i Nykvarn och dog 1764 i Gallboda. Han gifte sig med Brita Hansdotter år 1724 (född 1705 i Gallboda). Med detta giftermål kom troligtvis Nykvarnstorp att tillhöra Gallboda egendom. Kartan från 1798 blev reviderad år 1832 där en sågdamm med såg samt kvarn vid Saltsjön anges. Denna karta låg till

grund för en vattenförrättning år 1909. Orsaken till detta var att ägaren till Hjälmåsätra, friherrinnan Ebba Åkerhjelm på Margretelund, begärt ” laga syn å vattenafloppet öfver Åsättra och Hjelmsättra egor”. Orsaken till denna begäran var att på våren uppstod översvämningar på åkrarna uppströms Långsjön.

Ovan: Karta över Nykvarn på 1870-talet
Vänster: Aktuell karta över Nykvarn

På 1870-talet hade man byggt en s.k. hålldamm vid Kvarnsjöns utlopp. Med denna höjde man vattennivån i hela sjösystemet, vilket förorsakade översvämningar av ca 24 ha åkermark uppströms vid högvatten. Byggandet av hålldammen hade skett utan godkännande av berörda parter. Den troliga orsaken till att den nya hålldammen byggdes, var att en annan såg hade byggts nere vid stranden av Saltsjön. I samband med att Nykvarnsudde såldes 1874, där sågen låg, anlades en ny såg vid sågdammen där den första sågen på 1700-talet hade byggts. För att få tillräckligt vattenmagasin för drift av både kvarn och såg byggdes den nya hålldammen (1876) vilket höjde vattennivån i sjösystemet uppströms.

Den stora dammen nedströms ”sågdamm” har sannolikt anlagts på 1700-talet (den finns fortfarande kvar i begränsat skick). Den byggdes för att dämna upp vattnet för drift av en såg så att god fallhöjd erhöles. Vattnet leddes därefter ner till kvarnen som låg alldeles vid vattnet. Av gamla fotografier från 1880-talet framgår att en brygga framför kvarnen möjliggjorde för fartyg att lägga till för lossning och lastning av spannmål/mjöl

Kvarnen var en skattekvarn. Inkomsterna var uppenbarligen goda och huvudsätet för Gallboda gård kom att flyttas till Nykvarn. Mycket tyder på att det sågade timret även skeppades ut från Nykvarn. På bilder finns en brygga intill kvarnen. Den revs i samband med att den nya kvarnen byggdes.

Carl Gustaf & Hilma Jansson

En ny industriepok börjar.

Tre bröder från Sättra by i Riala lämnade sin hembygd kring sekelskiftet 1900. Den äldre brodern Wiktor kom bl.a till Åkersberga, där han byggde upp en kvarn samt sågverk och den andra brodern August köpte ett torpställe vid Nyboda som ägdes av Mälby säteri, den s.k. ”Kopparstuguängen”. Den tredje brodern Carl Gustaf Jansson (CGJ) (född 1863) köpte Nykvarn och Gallboda (7/8-dels mantal) år 1904. I köpet ingick halva Nyboda, som förvärvats av Nykvarn efter delning av Nyboda år 1841. Totalt uppgick landarealen till ca 170 ha. Till detta tillkom vattenområden i Saltsjön samt större delen av Kvarnsjön.

Nu började en omfattande investering. Den gamla sågen vid sågdammen hade sannolikt rivits under början av 1800-talet och flyttats till Nykvarnsudde. År 1874 avyttrades udden med tillhörande sågverk. (Nykvarnsudde förvärvades av professor John Berg, kirurg och chef för Serafimerlasarettet. (Barnbarn till prof. Berg har upplåtit bilderna från 1880-talet i denna artikel).

En ny såg byggdes vid den gamla sågdammen, den gamla kvarnen revs och en ny kvarn blev färdigställd 1909. Den

nya kvarnen hade två par stenar, vals och siktverk samt grynkross. Kvarnen drevs med en turbin. Vattnet till turbinen leddes i den gamla vattenrännan. Några år senare lät man bygga en 220 meter lång vattentub från den gamla sågdammen fram till turbinen. Därmed ökades effekten på turbinen (större fallhöjd) och man kunde ansluta en generator som alstrade ström, vilken lagrades i stora batterier. En elektrifiering för belysning av kvarn och bostäder gjordes. Man levererade ström även till andra hus i området.

Samtidigt byggdes nya ekonomibyggnader i Nykvarn. Den förre ägaren, mjölnarmästare L.G. Bergqvist, hade utarrenderat större delen av åkerjorden på Gallboda och i huvudsak brukat jorden på Nykvarnstorp. Den gamla ladugården var för liten, då gårdens all åkermark, ca. 20 ha, ej var i proportion till jordens brukande. Därför uppfördes en ny ekonomibyggnad omfattande ladugård för 12 nötkreatur, 3 hästar samt 2 grisar. Byggnaden innehöll även en stor loge samt vagnslider. Nya hus byggdes för att anställda i verksamheten kunde erhålla bostad.

Närmaste affär fanns i Åsätra, 5 km bort. CGJ ville därför starta en egen handelsbod för att serva gård, familj och

trakten runt omkring. År 1918 anställde han en ung dam, Karin Helin, som föreståndare för butiken. Då hon på egen begäran sade upp sig 1922 pga giftermål med Ragnar Eriksson, fiskare i Alsvik, fick hon de bästa vitsord. I hennes betyg står bl.a. ”....på egen hand skött all expediering, även deltagit i inköpen av varor, lämnas det vitsord att hon varit ärlig, pliktrogen och redbar, mot kunderna tillmötesgående, ferm expediering, gott ordningssinne.....”. Som ny föreståndare anställdes en herr Hultman. Den gamla butiksboden revs och en ny byggnad i betongsten byggdes strax intill. Hultman drev affären fram till 1928 då Karin och Ragnar Eriksson återkom till Nykvarns speceri & diversehandel. År 1936 övertogs affären av CGJ:s dotter Lilly Sund.

Fisket var även en viktig inkomstkälla. Det var främst notfiske (strömning) men även matfisk var viktig. Enligt uppgift inplanterades både sutare och ruda i Kvarnsjön. Kräftfisket var givande i Kvarnsjön. Skog avverkades på gården, inköp av timmer gjordes från angränsande gårdar. Transporter av timret gjordes i huvudsak vintertid över sjöarna ner till sågen. Spannmål för malning vid kvarnen kom dels landvägen, dels med båt till ångbåtsbryggan. Transport av gårdens produkter skedde i huvudsak med ångbåt.

Familjen

Carl Gustaf Jansson och hans hustru Hilma hade nio barn, födda under åren 1887 – 1900. Barnen kom tidigt att delta i arbetet i jordbruk, kvarn och såg. Den näst yngste av syskonen, Eric, kom att utbilda sig till ingenjör vid Tekniska Skolan i Stockholm. Han kom efter faderns död att bli ledaren för en utbyggnad och modernisering av industrin. Tre av sönerna, Johan, Karl och Vilhelm arbetade i rörelsen, sonen Carl i jordbruket. Parets fem döttrar, varav en avled i unga år, förblev hemma tills faderns död. Modern Hilma avled 1923.

Satsningen på Rederiaktiebolaget Norrleden

Waxholmsbolaget skötte trafiken efter Furusundsleden. Nykvarn var en brygga på ruttan. Sommartid gick båtarna dagligen, höst och vår tre dagar i veckan men på vintern lade båten ej till i Nykvarn. Detta förhållande gjorde att roslagsbönder gick samman och bildade Rederiaktiebolaget Norrleden. Carl Gustaf Jansson gick också in som aktieägare och borgenär och valdes som verkställande direktör i bolaget i november 1922. Norrledens verksamhet blev emellertid kort. Konkurrensen med Waxholmsbolaget blev för svår och bolaget trädde i likvidation den 25 november 1924. CGJ blev svårt tagen av denna stora personliga förlust och han avled den 29 augusti 1925 i hjärtslag.

Den gamla kvarnen. Foto 1885

Ett generationsskifte förestår.

Strax efter Norrledenaffärens avslut skrevs ett avtal, vars innehåll innebar att CGJ överlät hela egendomen och industrin till sina åtta barn. Fadern fick ett undantag med fri bostad och natura från gården för sitt uppehälle.

Den 13 februari 1925 gjordes en skriftlig överenskommelse mellan syskonen vilket i korthet innebar följande:

1. Ingen äger rätt att utan samtliga syskons medgivande avyttra sin fastighetsdel.
2. Ingen får motsätta sig att ett aktiebolag bildas inom 10 år där aktierna fördelas lika.
3. Förvaltningen tillkommer en person som årligen redovisar räkenskaperna.
4. Till Eric Sonnegård, Vilhelm Jansson och Johan Jansson utarrenderas på 20 år såg, kvarn med tillhörande områden och inventarier, ävensom stora mansbyggnaden och magasinbyggnader samt handelsboden med uthus och källare för en årshyra av 4,700 kronor.
5. Till Carl Jansson utarrenderas jordbruket jämte tillhörande byggnader på 20 år till en årshyra av 1,000 kronor
6. Notfiske på egendomens fiskevatten utarrenderas på 20 år till Gustaf Jansson (gift med systemen Hulda) till ett årligt arrende av 300 kronor. Utan ersättning disponeras den s.k. Källarstugan.
7. Lilly Jansson får disponera under 20 år utan ersättning den s.k. Strömparterren.
8. Elin Andersson och Anna Jansson får fritt disponera utan ersättning övre-våningen i Villa Ekbacken under 20 år.

Industrin expanderar och modernisas.

Bröderna börjar nu en omfattande modernisering och utbyggnad av industrin för att höja produktionen och öka förädlingen. Den gamla sågen vid sågdammen revs och en ny sågbyggnad restes invid kvarnen. En ramsåg och kantverk installerades. Den nya anläggningen hade hög kapacitet jämfört med den gamla klingsågen.

Mindre timmerposter kunde sågas omgående, men när större poster anlände fick de lagras i Saltsjön. Mycket timmer köptes även från öarna. För transport av timret fram till sågramen anlades ett rälssystem. Timmertrallan hämtade stockarna i sjön och drogs med mekanisk vinsch fram till sågramen. De sågade brädorna kantades, och transporterades vidare på en högbana med rullar fram till den plats där de stabbades för torkning under minst en säsong.

Det krävdes mycket energi för att driva sågverket. Vattenkraften räckte ej till för både såg och kvarn. Därför inköptes en stor trecylindrig ångmaskin. Till driften av ångmaskinen användes bakarna som avskildes vid sågningen samt sågspånen som transporterades direkt till ångpannan.

En god inkomstkälla blev vidareförädling av det sågade timret. En snickerbyggnad uppfördes. Där tillverkades fönstersnickerier och dörrar av olika slag. Inredningar som köksskåp och andra skåp var en stor produkt. Mycket av produkterna var hantverk. Fyra finsnickare och en verkställare var anställda.

För att få ett fullsortiment av byggnadsvaror byggdes ett hyvleri. Allt från brädor till lister av olika slag tillverkades. Ett stort lager byggdes för sortering av produkterna. Allt detta kompletterades med inköp av tegel, takpannor etc. för att erbjuda ett fullsortiment för byggföretag.

Sommaren 1930 låg en provisorisk stad vid Brunnsviken på Gärdet, Funkis-utställningen kallad. Till denna utställning lät Nykvarns Säg & Kvarn uppföra ett funkishus ritat av Eric Sonnegård. Det blev en framgång. Företaget blev känt och order strömmade in. Detta hus flyttades sedan till en tomt vid Nykvarns infart, där det står än idag.

Byggandet av fritidshus i Stockholms skärgård var omfattande under 1930-talet. För att leverera byggvaror till öarna inköptes en gammal transportbåt. Den kom

senare att ersättas av en ny transportpråm, byggd på Bergshamra varv. När kriget bröt ut 1939, fanns ej längre motorbränsle att tillgå, varför man installerade en ångmaskin i båten.

En ny tillverkning blev verklighet under kriget. Marinen var i stort behov av åror. Eric S. konstruerade en åra som var mycket stark och lätt (ihålig). Han konstruerade och lät bygga en specialsvarv för tillverkningen. Order på sammanlagt över 10,000 par erhöles. För att klara leveranserna arbetade man i treskift. Även på den civila marknaden var dessa åror mycket populära pga sin lätthet och styrka (betydligt bättre än dagens åror).

Köksinredning förblev en stor produkt i tillverkningen. Än idag kan man få se speciella kryddskåp (med glaslådor), i äldre kök (varumärke Idealkök). De tillverkades i stora mängder i fabriken.

Under krigsåren kom gengasen att vara drivkällan för bilar och bussar. Gengasved blev därför en ny produkt för Nykvarns Säg & Kvarn. En speciell maskin införskaffades som klöv ungved från lövträd till små bitar. Försvaret var en stor kund på veden.

Aktiebolag bildas.

Enligt överenskommelse mellan syskonen bildades ett aktiebolag på hela industrin inklusive gården år 1936. Aktierna fördelades mellan syskonen i enlighet med avtal och senare gjorda överenskommelser under de gångna åren. Eric Sonnegård utsågs till verkställande direktör.

Hans hustru Bertha, som varit aktiv på den kamerala sidan sedan 1925 utnämndes till kamrer i bolaget. Jordbruket utarrenderades till utomstående person. Lilly Sund (dotter till CGJ) blev ny arrendator för Nykvarns Speceri & Diverseaffär. Skomakarmästare GB. Jansson (gift med Hulda, dotter till CGJ) fick förnyat arrendekontrakt på fisket i Saltsjön.

Eric Sonnegård

Skandinaviska Banken i Vaxholm med dess kamrer (kontorschef) blev invald i bolagsstyrelsen.

Nykvarnbygdens utveckling.

Anställda i fabriken, de som flyttade redan på 1920-talet och de som kom till Nykvarn senare, fick på förmånliga villkor köpa tomter på mark tillhörande bolaget. Sammanlagt 9 hus byggdes av dem under perioden 1927 – 1938. Ett litet samhälle med ett 20-tal fastigheter hade skapats under årens lopp med både bofasta och sommargäster.

Önskan att få tillgång till en samlingslokal för bygdens bofasta och sommargäster var stor. År 1939 hölls en midsommarfest på Ångsudden i Bammarboda som blev startskottet att bygga en Hembygdsgård. AB Nykvarns Säg & Kvarn skänkte en stor tomt till den nybildade föreningen. Arkitekten David Dahl (sommaboende) ritade en byggnad. En del arbeten på tomten och grunden gjordes under hösten 1939. Ett anbud på allt träarbete antogs till ett värde av 2,150 kronor. Bygdens folk tecknade andelar i föreningen, fester hölls, som gav goda intäkter. På hösten 1940,

mitt under brinnande världskrig, kunde Hembygdsgården invigas.

För en totalkostnad på ca. 18,000 kronor hade man fått en samlingslokal som kom att bli till stor glädje under de dystra krigsåren. Många fester hölls – midsommarfest, skördefest, luciafest med deltagande av skolbarnen i Åsätra skola. Julotta med kyrkoherde Gunnar Sjöfors var återkommande inslag. Föredrag, allsång, frågetävlingar och dans var andra evenemang. Skidtävlingar genomfördes vid ett par tillfällen.

Under åren 1982 -83 rustades Hembygdsgården till en fin samlingslokal med alla moderna bekvämligheter.

Industrin läggs ner.

När krigsslutet kom i maj 1945 började en ny era i samhällslivet. Allt som ej blivit gjort skulle nu förverkligas. Investeringsbehovet var stort för att få industrin lönsam på sikt i en växande marknad. Företagsledningen kom fram till beslut att Nykvarns Såg & Kvarn ej kunde fortsätta utan kostsamma förändringar. Aktieägarna blev informerade och de godtog ett beslut att Eric Sonnegård skulle lösa in samtliga aktier i bolaget, vilket skedde i november 1946. Med Skandinaviska Bankens i Vaxholm hjälp söktes ny ägare till industridelen. Resultatet blev att ingen

köpare fanns till att fortsätta verksamheten, varför inventarierna såldes för sig och monterades ner samt att fastigheten med mark och hus såldes till annan person.

Den duktiga arbetskraften hade inga problem att få arbete i närliggande industrier. Ungdomarna for till Stockholm, endast en anställd sålde sitt hus och flyttade till annan ort.

Fritidshusens tidevarv har övergått i permanentboende.

Med ökade löner och större fritid blev efterfrågan på fritidstomter stort. AB Nykvarns Såg & Kvarn som hade kvar stamfastigheten, lät stycka ett 30-tal tomter, som såldes under åren 1948 – 1955. Flera av dessa fastigheter ägs idag av permantboende familjer, som pendlar till sina arbetsplatser i huvudsak i Stockholm eller driver egen verksamhet.

Det gamla industriområdet är idag en marina med ett hundratal båtar förtöjda vid hamnen.

Stamfastigheten ägs idag av samma bolag och familj som dock bytt namn till Quarnia AB, som en hyllning till de duktiga människor som på 1600-talet startade en kvarn och som givit namnet på denna bygd.

Karl-Johan Sonnegård

MILSTOLPEN

Redaktion:

Sven Hugosson (ansvarig utgivare)
telefon 08-540 22930

E-post: sven@hugosson.se

Carl-Göran Backgård

Hans von Matér

Leif Svensson

Gunnar Winberg

Upplaga: 1.100 exemplar

Bilder: ÖHF:s bildarkiv där ej annat anges

Österåkers hembygds-
och fornminnesförening:

Postadress: Box 606

184 27 Åkersberga

Produktion: Big Box AB, Minna Karlsson, Telefon 08-544 107 30

Dödsskjutning på Stora Stafva

I Milstolpen nr 1-1989 fanns återgiven en händelse berättad av Tore Rydin.

Han berättar där om en sällsam händelse då en ung man sköt ihjäl Stora Stavas ägare, godsägare Ernst Josef Roman.

Godsägarens son Claes Roman

Rydin var då bara sex - sju år när han jobbade som grindöppnare vid Stora Säby och minns att han hade hört ett skott vid den aktuella tiden. Rydin säger i Milstolpen nr 1-1989 att det inte kom fram vid rättegången om Åkerblad hade haft för avsikt att döda Roman, men Rydin tyckte sig minnas att Åkerblad fick sju månaders fängelse.

I det efterföljande numret av Milstolpen säger Lisbet Strandman, dotter till Claes Roman (son till den skjutne godsägaren) att målet aldrig ledde till en fällande dom.

Men efter närmare forskning av Carl-Göran Backgård har vi nu funnit att Åkerblad blev dömd till sex månaders fängelse den 5/12 av Södra Roslags häradsrätt för att ouppsåtligen ha vållat annans död. Några dagar senare förklarade han sig vara missnöjd med straffet och den 30/12 beslutade Svea hovrätt att han skulle sättas på fri fot, vilket kan tydas som att straffet undanröjdes. Åkerblad avled 1964.

(Läs mer om gården Stora Stava i Milstolpen nr 2-2001)

Den 21/11 1911 publicerades i TIDNINGEN KALMAR händelsen sålunda:

”Ungsocialistiskt dåd i Roslagen Godsägare Roman på Stora Stafva ihjälskjuten. Gärningsmannen öfverlämnar sig själf åt polisen.

Ett upprörande drama utspelades, som telegram meddelat, under onsdagen på Stora Stafva egendom i Öster Åkers socken något mer än 3 mil från Stockholm, hvarvid gårdens ägare, godsägare Ernst Josef Roman, blef ihjälskjuten af en 22-årig ungsocialist, Josef Åkerblad. Efter ett uppträde på tisdagskvällen mellan Åkerblad och godsägare Roman råkades dessa åter på onsdagsförmiddagen vid half 11-tiden på landsvägen utanför gårdens hufvudbyggnad, hvarvid en häftig ordväxling uppstod.

Åkerblad affyrade därunder två revolverskott, af hvilka det ena träffade godsägare Roman och ändade hans lif efter blott en halftimme.

Anledningen till den uppkomna fiendskapen mellan Åkerblad och godsägaren synes vara den att hr Roman vidtagit åtgärder för att få bort Åkerblad från gården, där denne länge verkat för sina ungsocialistiska idéers spridning utan att vilja företa sig något nyttigt arbete. Åkerblad har alltsedan barndomen vistats hos sin mor, som är änka efter en båtsman och bebod ett litet torp i närheten af Stora Stafva huvudbyggnad, och återkom på tisdagskvällen till henne efter avslutad exercis vid Svea

artilleriregemente i Stockholm. Dessförinnan hade emellertid godsägare Roman tillsagt Åkerblad att icke vidare låta sonen bo kvar hemma, då han ej visade några tecken till bättring utan tvärtom allsedan första årets kasernlif fullständigt utvecklats till ungsocialistisk agitator. Då Josef Åkerblad på tisdagskvällen hemkommit från Stockholm hade modern meddelat honom godsägarens order och häröfver hade Åkerblad blifvit så förbittrad, att han omedelbart i sällskap med en yngre bror begifvit sig upp till gården. Där hade båda bröderna träffat godsägare Roman och utfarit i hotelser mot honom. Bröderna motades emellertid omsider bort från gården och det stannade sålunda den gången vid hotelser.

Strax efter klockan 10 på onsdagsförmiddagen hade godsägaren begifvit sig hemifrån och mötte omedelbart utanför gårdsplanen Josef Åkerblad på landsvägen. Enligt de hörda vittnena hade genast åter en häftig ordväxling uppstått mellan dem, hvarunder Åkerblad bl.a. yttrat: "Jag får väl gå på allmänna landsvägen". Ingen hade uppfattat hvad godsägare Roman svarat, men däremot har man hört Åkerblad säga: "Då skjuter jag". Omedelbart därefter hade de råkat i handgemäng, antagligen på grund af att godsägare Roman sökte frångå Åkerblad en browningrevolver, som han vid det sistnämnda yttrandet framtagit.

Roman ropade nu till sin son, som var i närheten, att taga revolvern från Åkerblad, och sonen kom också genast till platsen. Han lyckades få tag i Åkerblads högra arm, men hann ej vrida vapnet ur hans hand, förrän två skott tätt på hvarandra knallade. Det första gick ned mot landsvägen, men det andra träffade godsägare Roman i magen så svårt, att han en kort stund efteråt afled.

Under den allmänna förvirringen tänkte ingen på att gripa gärningsmannen, hvil-

ken gick hem till sin mor. Ingen brydde sig om att spana efter Åkerblad, förrän polismän kommo ut från Stockholm och arresterade honom. Han gjorde intet försök att fly, utan öfverlämnade sig frivilligt i polisens händer och blef fördd till länsfängelset i Stockholm."

I en längre redogörelse av samma händelse i STOCKHOLMSTIDNINGEN den 19/10 kan man läsa på slutet att:

..."Den aflidne godsägaren Roman var född i Skara 1852. Med sin maka, född Matilda Odhner, har han två söner, kandidaten Sven Roman, hvilken hjälpt fadern med gårdens skötsel, och agronomen Claes Roman, hvilken innehar Stora Säby gård under Stora Stafva, samt en dotter gift med ingenjören Borell i Nybro köping.

Stora Stafva har herrskapet Roman innehafvt i elfva år. Förut voro de bosatta i södra Finland, där de ägde en landegendom.".....

Ernst Josef Roman var upphovsman till den finska Emmentaler-osten!

Gertie Roman

Leif Svensson i vår redaktion har nyligen haft kontakt med Gertie Roman från Uppsala. Hennes farfar var Claes Roman, son till Ernst Josef Roman. Vid en resa till Finland, träffade hon Juha och Ilkka Kaarlonen, vars farfar köpte Paarskylä herrgård av ovan nämnde E.J.Roman. Denne drev gården åren 1887-1901, och hade byggt en ny ladugård med plats för 160 kor och med direktledning ner till mejeriet i närheten. Han hade anställt en mejerist från Schweiz, och där föddes den finska Emmentalern!

Tage Ohlsson 95 år

20 febr 2013

Hembygdsföreningen har en medlem som trots sina 95 år fortfarande verkar bland oss. Han är en av våra hedersordförande och blev uppvaktad på sin högtidsdag i år den 20 februari av en delegation från styrelsen.

Tage Ohlsson

Tage Ohlsson vid Vita Huset 1986

Tage Ohlsson var ÖHF:s ordförande åren 1975-79 och var styrelseledamot i ytterligare åtta år. Bland alla hans meriter och ovärderliga insatser för föreningen kan nämnas att han ledde renoveringen av fattighuset till hembygdsmuseum 1983-84, flyttningen av Vita huset till Ekbacken 1986, planeringen och renoveringen av Hagbystugorna 1988 och planeringen av Berggrenstorpet som flyttades till Ekbacken 1997. När det torpet stod färdigt var det han som i dragonuniform förrättade invigningen. Ja, listan kan göras lång på alla hans insatser som vi inte nog kan hylla honom för.

Han är dessutom duktig på att dikta visor med aktuella texter vilket han demonstrerade senast vid julfesten 2011 då han sjöng visan han hade diktat till taklagsfesten för Vita huset 1986, och som sjöngs på melodin "om man inte har förstora pretentioner" Slutversten i den löd:

*Ja, här ser ni nu vårt verk
och er hembygdskänsla stärkt
för vår socken och dess fina traditioner.
Ja, vi gjort så gott vi kan
och det kanske kan gå an
om ni inte har för stora pretentioner.*

Han skrev även en visa om Dragontorpet i Ekbacken (Berggrenstorpet) på melodin "i låga ryttartorpet" Här återges tre av verserna:

*I låga ryttartorpet
så nära Berga gård
där bodde Kalle Berggren,
indelt dragon så hård.
Hans hustru hette Tea
och sönerna var två
och ordning var på torpet
det kan ni lita på.*

*Och rusthåll för dragonen
det var ju Berga gård
som stod för reparationen
av torpet och dess vård.
Man skulle hålla hästar
samt körslor och spannmål.
Dragonen stod för resten
om rusthållar'n var snål.*

*Men Berggren gick ur tiden
och torpet det stod tomt.
Vandalerna i trakten
slog sönder med besked
Trots alla försök vi gjorde
att fönster spika för,
så ingenting det hjälpte
mot dessa marodörer.*

Hans von Matérn

Gruvbrytningen i Österåker

Avsnitt 1 ur Henry Olsons bok

Hur många vet att det har funnits nio gruvor i Österåker, och två i Vaxholm? Jo, det är sant. Man har faktiskt brutit fältspat och kvarts i 250 år. Först i liten skala men med ordentlig fart från 1890-talet fram till 1944. Den största gruvan var Härbacka intill Isättraviken 5 km nordöst om Åkersberga. Där arbetade ett 50-tal personer, vilket gjorde gruvan till en av de största arbetsplatserna i Österåker under 1900-talets tre första decennier.

Det har tidigare skrivits om gruvbrytningen i Österåker, bl.a. i en hembygdskrift av Evert Löf 1981. Nu har det kommit en ny bok. Det är Henry Olson som efter många års idogt arbete sammanställt ett omfattande och detaljrikt material i text och bild, främst om Härbacka och Idsättraguverna. Han sätter människorna i centrum - vilka var de som arbetade där? Var bodde man? Hur var det att arbeta i gruvan? Vad gjorde man på fritiden? Vi får ta del av levnadsöden, inte minst sorgliga - gruvan var en farlig arbetsplats. Vi får också genom historier och skrönor en något mer lättsam bild av det vardagliga slitet

och den begränsade fritiden.

Henry Olson berättar med sakkunskap. Han är enligt egen utsago "den siste barnarbetaren i Härbackagruvan". Han arbetade där som tonåring innan gruvan lades ned.

Vi vill här i Milstolpen ge en bild av innehållet i Henry Olsons bok "Gruvbrytning i Österåkers socken under 250 år".

Det kommer vi att göra genom att i en serie artiklar ta in utvalda avsnitt ur denna. Det första, som följer här, behandlar upptäckten av Härbackagruvan. Vill ni läsa hela boken så köp den. Den kostar 150 kr. Hör i så fall av er till ÖHF, telefon 540 67980 (telefonsvarare), med epost mail@milstolpen.org eller med post till box 606, 184 27 Åkersberga.

Henry Olson – som "den siste barnarbetaren i Härbackagruvan".

Foto: Lis-Britt Olsson.

Jörgen Thulstrup

Henry Olson

Henry Olson:

Härbacka och Idsättra gruvor med omnejd 1891-1945

1890-talet börjar med upptäckten av Härbacka Grufva! En upptäckt som förväntades ge nya inkomstmöjligheter för såväl Margretelunds Säteri som för folk i allmänhet. Berättelsen handlar inte enbart om gruvornas upptäckt och drift, den handlar lika mycket om folket i trakten och deras liv och leverne.

Men det skall snart visa sig att folk från andra trakter påverkade utvecklingen i hög grad. Krister Svensson gruvupptäckaren från Tra ryd. Inspektorn Johan Otto Husén den första gruvchefen från Husby i Husby-Långhundra socken och hans kusiner Johan Peter och uppfinnaren Conrad Carls Kalle, visst blir man nyfiken. Berget blottas!

När gruvan öppnas på Ättaröbergets sluttning kommanderas folk från Rättarlaget vid Margretelund till Härbacken för att utföra schaktningsarbete. Arrendebönder och torpare får ställa upp med kusk och häst för att utföra transporter. En utlastningsplats anläggs nere vid Idsättraviken.

För första gången träffar vi Carl Gustafsson från Bränntorp när han utför körslor vid gruvan. Hans och hustrun Johannes sex barn, svärsöner och mågar "gick i gruvan" Barnbarn med ingifta partners, samt ett par barnbarns barn toppar antalet gruvarbetare från samma familj.

"Det blev summa 22 gruvarbetare vi såg, bland gnistrande fältspat och kvarts!"

Ingen trodde sina ögon när Herrarbetande kullor från Dalarna, några år in på 90-talet, kom vandrande till Härbacka gruva. Man kan väl utan överdrift säga att de vände upp och ner på invanda sätt att vara.

1900-talet, ett nytt sekel där jordbruksbygden allt mer blir influerad av industrialismens framfart. Inspektorn Johan Otto Husén slutar sin tjänst vid Säteriet och gruvan.

När fältspatskroppen vid Härbacken försvinner och alla i socknen letar efter nya gruvfynd.

Österåkers kronopark bildas när Smedby Säteri tvingas avsöndra stora arealer till Kronan. Några människoöden uppmärksammas, Madam Sjögren vid Lovisedal, Gårdslötarerna, Båtsman Idman och kusinen från Husby Johan Peter Olsson och hans familj.

1910-talet präglas av första världskriget och dess fasor.

Nere i gruvan letade man med "ljus och lykta" efter den försvunna fältspatskroppen.

Mitt under kriget bildades Margretelunds Gruv AB med Harry Nathorst som chef. Idsättraguven upptäckts och verksamheten flyttas.

1920-talet, depressionsårens decennium, när folk "drog land och rike kring" på jakt efter arbete.

I mitten av åriondet är det dags att tömma Härbacka gruva på vatten, så att brytningen kunde återupptas. Gruvledningen flyttar från Härbacken till Idsättravik. Kullbaracken finns redan på plats ombyggd till gruvkontor. Man bygger ett nytt Sorteringsverk och ett Malverk (Kvarnen).

1930-talet ett sorgens årtionde, då stendamslunga blir ett begrepp i hela bygden och många familjefäder avlider i sviterna av stendamm och lungshot.

Diktaturens män tar över makten i stora delar av Europa. Stockholmarna invaderar öar och fastlandskusten under sommarhalvåret! Det är i gruvan och i kustområdet som vi hittar nya människoöden, Kul-August på Hästvilan. Gubben Widstedt i Flaxenvik, Lapp-Lasse, Oskar Videgren med flera. Andra världskriget bryter ut!

1940-talet präglas återigen av krig och elände världen över. Alla i bygden sörjer offren för gruvdriften som nu går mot sitt slut. Härbacka och Idsättra gruvor med omnejd! Vi torde slå igen!

Historisk tillbakablick på Ettaröområdet

Härsbacka gruvområde ligger i slutet av en lång dalgång som sträcker sig från Valsjötorpet i väster till sankmarkerna innan Idsättraviken i öster. Söderut mot saltsjön ligger den mäktiga bergsformationen Ättarö, som vid vår tideräkning börjar var helt omfluten av havet. Ön och senare fastlandsuddens första kända namn var Ettare.

Områdets högsta del är bågformad. Med början sydväst om gruvområdet ut mot Idsättraviken, följer det vikens sydvästra strand, för att slutligen vika av runt Ettareudden mot Trälhavets norra fjärd.

I gamla tider talade man om bergets högsta formation, som en hjässa. I fornnordiska språk fanns en norsk benämning - Hersio - vilken betydde bygdehövding eller hjässa. Motsvarande ord i fornsvenskan var mansnamnet - Haerse.

Plats för spekulationer. Var det här han satt, bygdens Haerse, på Ettarebergets Hersio och spanade ut över Trälhavet efter främmande farkoster? Det får vi nog aldrig veta. Vad vi däremot vet är att då marken runt Ettare steg upp ur havet, bosatte sig folk i bergets närhet.

Norr därom kallade man bosättningen Hearsebacke och i sydost för Hearsemyran. Under årens lopp ändrades stavningen, först till Hersbacken - Hersemyran och slutligen

Härsbacken - Härsmyran.

I takt med markhöjningen bröts nya brukbara marker och det byggdes en ny gård närmare havet. Det nya gårdsnamnet blev Flaxenvik, syftande på den långgrundna men fiskrika maren, där flaxande sjöfåglar skaffade sig föda. Fjärden utanför hette i gamla tider Röhällsfiälen.

Torpet Härsbacken med sina magra tegar

Torpet Härsbacken med sina ängsbackar låg på en smal bergskam mellan Ättarö- och Oxbergen.

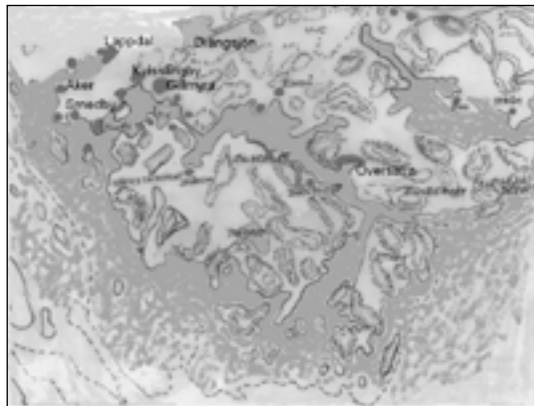
Bara några meter från torpstugan rann Ättaröån förbi med ett tidvis kraftigt vattenflöde.

Bergskammen var ett hinder som gjorde att dalen västerut var vattenfylld. Första tiden som en insjö. Efter en sänkning av utfallsdiken i slutet av 1600-talet, återstod en stor sankmark som kallades för Ättarökäret. Under årens lopp breddades ån och utfallet rensades, så att det bara återstod några sankpartier på ängsmarken mellan Gårdslöten och Valsjötorp. Kraftiga översvämningar varje vår gjorde stora arealer obrukbara, ofta under hela våren.

Kravet på nya och brukbara åkermarker låg till grund för ännu ett försök att åstadkomma den slutliga lösningen av vattenproblemen i dalgången. Sommaren 1890 pågick

dikningsarbeten i Ättaröån och man närmade sig slutmålet, utfallet vid torpet Härsbacken. Nu gällde det att skapa en betydande sänkning av dikesbotten före det fria utloppet mot Härsbacka gård och Viken.

Dagsverkaren Krister Svensson är fast besluten att lyckas med denna bedrift. Han korpar loss den klibbiga leran som ligger närmast berget, fattar spaden och öser bort de lösa massorna!

Karta över kusten, Bronsålder, per. I - II 1500 - 1200 år före vår tideräkning. Nivåförändringar i Uppland (efter J V Eriksson, geograf, 1883 - 1930.)

Framför hans ögon uppenbarar sig ett glimrande rött berg - FÄLTSPAT.

HÄRSBACKA GRUFVA ÄR UPPTÄCKT!

Eftersom Svinninge gruva fem år tidigare öppnats för fältspatsbrytning så förstod han att hans upptäckt hade ett stort värde. Han meddelade därför sin närmaste chef, inspektör Johan Otto Husén på Margretlunds Säteri om vad han funnit.

Fyndet väckte stor uppståndelse på godset. Kunde upptäckten bli lösningen på godsets dåliga ekonomi? Krister Svensson hade säkert liknande förhoppningar vad gällde den egna ekonomin.

Hoppet om bättre dagar släcktes snabbt! Arvodet, ett engångsbelopp på futtiga 75 kronor, medförde inte särskilt många "sötebrödsdagar" för Krister och hans familj.

Vem var han Krister Svensson? Han var född 1844 i Traryd i Kalmar län, gift med Sofia Kristina Jansson född 1846 på Ljusterö.

De hade två barn, Johan Sigfrid född 1878 och Karl Emil 1885. Under slutet av 1880-talet var de bosatta på torpet Rännilen på Singö ägor. Åren 1890 till 1910 var han mantalsskriven vid Svinningelund på Svinninge. De första 10 åren som torpare och de påföljande åren som f.d. torpare. Från 1910 är han skriven i socknen och kallas för gårdfarihandlare.

I församlingsboken från 1920 var han skriven "på socknen utan stadig hemvist".

Krister var då en gammal man, 76 år om man tror på kyrkböckerna. Sonen Karl Emil dog 1894.

Hustrun finns inte upptagen i mantalslängderna år 1900, förmodligen avliden i slutet av seklet.

Krister Svensson avled 1922 i en ålder av 78 år. Han begravdes genom "det allmännas försorg"!

"Allt är inte guld som glimmar".....

Henry Olson

Funderar ni på att sälja er bostad?

Ring kommunens ledande fastighetsmäklare!

Såld

Fastighetsbyrån Åkersberga
Tel 08-540 666 00
Mail akersberga@fastighetsbyran.se
Adress: Bergavägen 8 A

Swedbank
Fastighetsbyrån

De gamla berättar

Nedanstående artikel har hittats i Österåkers församlingsblad från 1955 av Jörgen Thulstrup. Artikeln var signerad Helga Gävert och avslutades med några beklagande ord om att den tekniska apparaturen inte hade gett full rättvisa åt programmet.

”Österåkers Föreläsningsförening inledde sin föreläsningsverksamhet under vårterminen 1955 med programmet ’De gamla berättar’.

Konsulent Tannerhagen från Uppsala inledde med att påpeka att föreningen önskade att till samtid och eftervärld bevara inte bara det särpräglade och tidstypiska, utan även övergångstiden som snabbt genom nya värderingar och sociala reformer omgestaltar vårt samhällsliv.

Det var fängslande att höra fru Emilia Singstedt berätta om vardag och fest i Österåkers prästgård för 60 år sedan, då man måste passa ångbåten vid Åkersbro för att komma till stan.

Mor Johannisson berättade om sin skoltid för ’mamsellen’ i kyrkskolan för c:a 80 år sedan, då skolstädningen sköttes av fattighuspojkarna.

När fru Anna Ahnell hade tjänst hos operasångaren Axel Ringvall fick hon ro till

Stockholm två gånger i veckan för att sälja strömming och lantbruksprodukter.

Fru Frida Karlsson fick som lillpiga följa med sin husbonde till stan dagen före julaftonen för att sälja kvastar till renhållningen för en krona dussin. De färdades efter oxar och rastade vid Rosenkälla och Ensta krogar, och kom så småningom till stan, där en vacker anjovisburk i ett skyltfönster särskilt väckte unga Fridas förtjusning.

Herr Manne Karlsson berättade om Åkersbergas första industri, tegelbruket, om långa arbetsdagar och liten betalning.

Herr Erik Johansson mindes sin tid i Bogesunds trädgård när ett par snygga resårkängor för tolv kronor tog halva årslönen..

Herr Alfred Lundqvist, som under många år suttit i kommunala nämnder och styrelser, erinrade om det goda samarbete och de verkställda beslut som fört vårt samhälle framåt dit vi nu står.”

Anlita er lokala expertis för
färg, mattor, tapeter och dylikt

 Nordsjö
Idé & Design
Bengt Olsson Färg AB
Stationsvägen 21, 184 50 Åkersberga
Tel. 08-540 601 55 Fax 08-540 614 05

Dragonutställning i hembygdsmuseet

Bakgrund

I oktober 2006 beslutade hembygdsföreningens styrelse att hembygdsmuseet i det f.d. fattighuset vid Stenhagsvägen skulle utvecklas, varvid en viktig del skulle vara att arrangera tillfälliga utställningar på teman som anknyter till Österåkers hembygd och dess historia.

Det först valda temat var ”Österåkersbondens utveckling till industriarbetare och tjänsteman – 150 års näringslivsutveckling”. Det visade sig snart att ämnet var så omfattande att det gott och väl räckte till två utställningar. Den första behandlade jordbruket. Den invigdes i oktober 2007. Arbetet påbörjades då med den andra delen som behandlade resten av kommunens näringslivshistoria fram till våra dagar. Den invigdes i början av april 2008 och behölls till i början av 2012.

Den tredje utställningen invigdes den

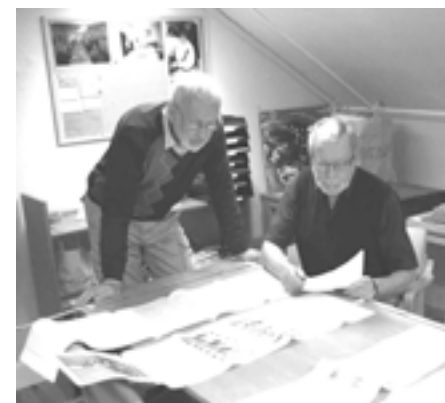
20 april 2012. Den har Långhundraleden som tema. Långhundraleden är ett nutida namn på den viktiga kommunikationsled som gick från dagens Österåker upp till Uppsalabygden. Utställningen speglar hur landskapet har förändrats från senaste istiden samt ledens historia som kommunikationsväg. Ett team ur 17 hembygdsföreningars samarbetsorgan – Arbetsgrupp Långhundraleden – har arrangerat utställningen. Den kommer att i början av september i år flyttas till Vallentuna bibliotek och sedan successivt vidare till hembygdsföreningarna längs den forna leden.

Dragoner i Österåker

Det är alltså dags för en ny temautställning i hembygdsmuseet. Inriktningen är att kunna inviga en sådan i början av oktober i år. Det valda temat är ”Dragoner i Österåker”. Carl-Göran Backgård, Gunnar Winberg och Jörgen Thulstrup arbetar med utformningen.

Vad är en dragon? Den vanligaste definitionen är att det är en beriden krigare som slåss till fots. Han lämnar alltså sin häst när det är dags för strid. Det finns dock en hel del exempel där dragonen för striden uppsutten på sin häst. Man kan säga att han då är en ”lätt kavallerist”.

Dragoner har funnits i den svenska armén från 1600-talet fram till att det s.k. indelningsverket avskaffades och värnplikten infördes år 1901. I Österåker fanns det genom åren 10 dragoner samtidigt. De tillhörde alla Roslags skvadron vid Livregementets dragoner. De bodde, när de inte var i

Carl-Göran Backgård och Gunnar Winberg diskuterar text och bilder.

Foto: Jörgen Thulstrup

tjänst, på sina dragontorp. Dragontorpen var knutna till fem gårdar i Österåker, s.k. rusthåll.

I den kommande utställningen försöker vi med text, bilder och kartor sätta in våra Österåkersdragoner i deras historiska sammanhang. Vi gör det under tio olika rubriker. I två inledande avsnitt beskrivs vad dragonen är för sorts soldat och hur han rekryterades. Här får vi följa utvecklingen från allmogesoldat till knekt i det av Karl XI skapade s.k. nya indelningsverket. Därefter följer en exposé

över vilka beridna förband som vi har haft i Sverige från 1600-talets början fram till våra dagar.

Hur var dragonerna utrustade, vilka vapen hade man och hur såg uniformerna ut? Utställningens fjärde avsnitt kommer att lyfta fram detta. Härefter kommer vi att presentera våra tio dragoner och deras torp, så som läget var år 1895. På en karta visar vi var torpen låg. I dag finns bara några få kvar.

Hästen var lika viktig som soldaten. Vi visar också på en tablå vilka hästar som fanns vid en s.k. generalmönstring år 1886.

Dragonen var en kontraktsanställd soldat. Rusthållaren var den som ägde torpet och anställde soldaten. Han undertecknade därför tillsammans med dragonen en överenskommelse som reglerar rättigheter och skyldigheter. Vi ger exempel på sådana kontrakt. Vi kommer också att ge ”snapshots” från en mönstringsförättning och från några övningsplatser.

Deltog våra dragoner i några krig? Ja det

Muskötsalva. Teckning av Göte Göransson i Alf Åbergs ”Karoliner

gjorde de, i flera stycken. Under 1600-talet och stora delar av 1700-talet är vårt land inblandat i många av de stora krig som härjar Europas länder. Också vårt regemente, Kungl. Livregementet till häst deltar i flera av de stora fältslag som Sverige utkämpar, t.ex. slagen vid Lund 1676, Kliszow 1702, Holowczyn 1708, Helsingborg 1710 och vid Svenskund 1790. Vi gör ett försök att lyfta fram detta, liksom vilken stridsteknik man tillämpade, bl.a. det s.k. svenska maneret där det gällde att snabbt komma

fienden inpå livet ”soldaten skall inte skjuta förrän han ser det vita i ögat på sin fiende”.

Dragonen hade också en vardag. Han var inte alltid ute i fält eller på övning. Denna vardag hemma på torpet försöker vi spegla. Vilken social ställning hade dragonen? Detta lyfter vi också fram. Vi ger också en glimt av hur soldatlivet i slutet av 1800-talet skämtsamt skildras av en dåtida karikatyrtecknare.

Avslutningsvis kommer vi att ta upp hur indelningsverket avskaffas och ersätts med allmän värnplikt år 1901 för män. Två statsministrar, Samuel Åkerhielm och Gustaf Boström, båda med hemort i Österåker, medverkade i denna process. Härefter följer några snabba nedslag i den svenska arméns utveckling fram till dags dato. Den därtill hörande bildserien innehåller några godbitar från Österåker, bl.a. från parader med lottor och hemvärnsmän vid Österåkers kyrka och vid Margrete-lunds slott.

Vi hoppas att detta skall inspirera till be-

”Vem vet mest om Österåker?” - tredje året

Hembygdsväringens tävling bland skolorna i Österåker har startat, för tredje året i följd! Det är eleverna i årskurs 4 som inbjuds till en tävling, där de viktigaste komponenterna är en lektionsserie i de anmälda klasserna, en kvältävling för att utse de tre klasser som skall få delta i den avslutande höjdpunkten, finalen i Alceahuset.

I år bilar ansvaret för hela projektet på en duo, bestående av Irma Hägerstedt och Lars Valentin. Irma har i många år arbetat i Österåkers skolor, och även Lars har sin bakgrund i utbildningsvärlden. Deras engagerade ledarskap borgar för en god fortsättning på denna tävlingsverksamhet!

Mycket viktiga i verksamheten är också de ”missionärer” som ÖHF utbildat och som nu arbetar ute i de olika klasserna.

Bland de deltagande skolorna i årets omgång återfinns de ”säkra korten” Fredsborgskolan och Sjökarbyskolan. Dessa båda skolor har under de två tidigare åren förekommit på prispallen – de har en tradition att försvara tätplatsen i tävlingen. Nya skolor tillkommer, men fortfarande är det för oss förvånande att några av våra stora,

etablerade skolor ännu inte har förstått vikten av att våra elever får kunskap och känsla för sin hembygd.

Nytt för året är att verksamheten bedrivs i ett nära samarbete med kommunen: ÖHF svarar för pedagogiken, kommunen för administrationen (och priserna!). Genom kommunens försorg får lärarna i de deltagande klasserna en gedigen pärm, innehållande de olika lektionsavsnittens bilder på CD samt ett lärarmanus för varje lektion. På CD-skivorna finns också instuderingsfrågor, likande de frågor som kommer att möta eleverna på kvältävlingen den 16 april.

De tre bästa klasserna i kvältävlingen representeras vardera av ett tremannalag som i kommunhusets fullmäktigesal under finalen den 16 maj skall kämpa om seger och ära. Totalt delas 10 000:- ut till de tre klasserna. Även om dessa pengar kan komma att utgöra ett välkommet tillskott till klassens skolresekassa är kanske den största vinsten för eleverna den kunskap om sin hemkommuns rika historia som de får genom denna tävling!

Gunnar Winberg

Citat

”En av hemligheterna med livet är att kunna förvandla stötestenar till stenar att kliva på.”

”Försök att göra någon glad varje dag, om det så bara är dig själv.”

”All generalisering är dålig.”

”Vi glömmar våra glädjeämnen men minns våra lidanden.”

”Den största behållningen man har av läsning är att den gör ens eget sällskap uthärdligt.” - Kristina

”Med jordklotets tillgångar är det så här: vi vet att vi lever över dem. En fråga som däremot återstår är huruvida vi överlever dem.” - Kajenn

Redaktionen har ordet

Rättelse: I förra numret av Milstolpen (nr 4-2012) insmög sig ett litet tryckfel: I artikeln om Sjöolyckan vid Skeppsdal på sid 6 i början står att mor Carolina var 51 år. Det ska vara 61.

I förordet på sid 3 i samma nummer har vi uttryckt oro för att Österåkerskalendern kanske inte kan fortsätta. Men nu har Hans Rockberg meddelat att den kommer att utges i fortsättningen då han fått fler som hjälper honom.

Om namninsamlingen

På årsmötet senast (d 14/4) togs en fråga upp om läget i den pågående namninsamlingen mot att bebygga åkermarken vid

Täljöviken. I årsmötesprotokollet kan man läsa att hittills 911 personer skrivit på, och att namninsamlingen fortsätter med målet att få 2 930 underskrifter, vilket krävs för att kunna begära en kommunal folkomröstning. Det nämndes vidare att en insändare kommer i lokaltidningarna och att det påföljande vecka blir ett informationsmöte i Åkersberga bibliotek den 25/4.

De som önskar skriva under petitionen kan alltså fortfarande göra det antingen på Webben eller på vår hemsida eller genom att skicka in talongen på vårt flygblad som skickades ut tillsammans med kallelsen till senaste årsmötet.

Red.

ÖHF fick fin uppmärksamhet vid Länsförbundets tävling.

Stockholms läns hembygdsförbund instiftade förra året ett pris på 10 000 kr som skulle gå till den hembygdsförening inom länet som på något sätt utmärkt sig bäst. 22 föreningar hade skickat in sina ansökningar om att få bli utsedda till "ÅRETS HEMBYGDSFÖRENING"

Styrelsen valde fyra av dessa att bli nominerade till priset.

Den slutliga vinnaren var "Föreningen Ornö sockenstuga", men ÖHF var med bland det fyra nominerade, vilket enligt beslutet berodde på följande, som står att läsa i senaste Ledungen:

"Österåkers hembygds- och fornminnesförening har skapat en lektionsserie med avslutande tävling för årskurs 4 i samarbete med rektorer och lärare i kommunen. Lektionsserien kallas 'Vem vet mest om Österåker?' Grundidén är

hämtad från Solna hembygdsförening, men sedan har idén bearbetats så att den passar Österåker. Under 2010-2011 genomförde fem klasser tävlingen, och under läsåret 2011-2012 hade tio klasser anmält sig.

Avslutningsfinalen går i kommunens plenisal med ett stort antal elever och föräldrar samt Österåkers närradio. Finalklasserna delar på 10 000 kr. Föreningen har tio lärare som arbetat med projektet och gjort 'paket' med text och CD med bilder som läromaterial. Detta får användas av skolorna utan kostnad. Projektet innefattar kulturvandringar, kvaltävling och final."

Se f.ö. Gunnar Winbergs redovisning på sid 21 under rubriken "Vem vet mest om Österåker - tredje året"

Nyutgåva av Häfte 2 i serien Kulturstigar

Nyutgåvan av häfte 2 i serien KULTURSTIGAR är som sagt under arbete. Men det är så mycket som händer nu i det aktuella området berättar Gudrun Vällfors, som åtagit sig att hjälpa till med förnyandet av textinnehållet, liksom Sören Hjalmarsson och Britt-Marie Bredberg i Fornminneskommittén.

Gudrun har talat med arkeologen Gunilla Larsson, som är involverad i förnyandet av den aktuella texten. Hon jobbar med vetenskapliga rapporter om utgrävningarna i Johannelund och påraderna i Näsvisen. Det är bara hon som har den vetenskapliga överblicken i detta arbete säger Gudrun.

Under de 40 år som gått sedan hon intervjuade Henning Loggert och Alfred Westerberg om denna vandring

i den första utgåvan har nya teorier om bl.a. järnexporten från Husbyområdet, pyndarefyndet och Näs-skatten tillkommit.

Omstruktureringen av hela Täljöområdet, liksom hotet mot jordbruket i Näs och kommunens planerade kulturvägar i området kan också komma att påverka omarbetningen av det aktuella häftet om Näs och Husby.

Men vi jobbar på...

Hans von Matérn

HYR "VITA Huset"

och dansbanan

för

föreningssammankomst • körövning • jubileumsfest
kamratfest • föreläsning • dop • utställning • m m

För bokning och närmare hyresinfo:

Kerstin Lindberg, tfn 070-685 2900 eller
070-923 6242, e-post: svke@telia.com

**ÖSTERÅKERS HEMBYGDS-
OCH FORNMINNESFÖRENING**

Patrik Åkerberg & Calle Niklasson

Elinstallationer

Vi utför även service av belysning, kraft samt värme hos företag och privatpersoner!

**ÅKERSBERGA
ELEKTRISKA AB**

Rallarvägen 11 • Åkersberga
Tel. 540 216 05 • www.akersbergaelektriska.se

**ÖSTERÅKERS HEMBYGDS-
OCH FORNMINNESFÖRENING**

